

Voszka Éva: Versenyteremtés – alkuval**Akadémiai Kiadó, 2003. Budapest. 274 oldal**

„Ez a könyv régi kedvenc kutatási témáim összegzése és kiterjesztése” – indítja elemzését a szerző. E témákról – a vállalati szervezeti rendszerről, a jövedelmek újraelosztásáról és a privatizációról –, ha jól számolom, Voszka Évának ez a mostani a hatodik könyve. Amelyben mindenekelőtt „a demonopolizáció, a privatizáció és az újraelosztás csökkenése közötti pozitív visszacsatolás hipotézisét” vizsgálja a magyar gazdaság átalakulásának példáján.

A könyv három részre tagolódik. Az első a fogalmak meghatározása mellett összefoglalja az elméleti vitákat, az átalakulás gyakorlati s a szakirodalomban megfogalmazott dilemmáit. A második a privatizáció és a demonopolizáció kapcsolatát vizsgálja, különös figyelmet fordítva az állami szervezetek, ezen belül a versenyhivatal szerepére. A harmadik – a recenzens számára legizgalmasabbnak, legtöbb újdonságot tartalmazónak érzett – rész az állami újraelosztás széles értelmezéséből kiindulva sorra veszi a redisztribúció kilencvenes években is fennmaradt vagy éppen megújult formáit, politikai ciklusokhoz kötődő szakaszait. Végül, a záró fejezet összefoglalja a vizsgált elemek kölcsönhatásából levonható tanulságokat.

A verseny a piactudomány fontos jellemzője, amelynek fenntartásához szükség van valamilyen szabályozásra. A tervgazdaságok átalakulásakor nyilvánvaló volt, hogy nem a verseny védelme, hanem feltételeinek megteremtése, vagyis a szerző kifejezésével élve a „rendszerátalakító versenyteremtés” a feladat. Ez elvileg a versenyszabályozás strukturalista felfogásának érvényesülését indokolja. Mint ismeretes, e felfogás lényege, hogy a magas belépési korlátokkal védett, erősen koncentrált szerkezetű iparágak nagy valószínűséggel az oligopóliumokra jellemző módon fognak viselkedni, ami gyenge gazdasági teljesítményhez, monopolista árakhoz vezet. Nyilvánvaló, hogy a tervgazdaságtól örökölt vállalati szervezeti rendszerre éppen ez volt a jellemző, s éppen ezért a monopolhelyzetek elleni hatósági – versenyhivatali – fellépés népszerű elv volt. A gyakorlatban azonban sem Magyarországon, sem más átalakuló országokban nem vált meghatározóvá ez a szemlélet. A magyar versenyhivatal kezdettől úgy vélte, hogy az átmeneti időszakban a gazdaságpolitika egészével kell és lehet versenypolitikát folytatni, azt senkinek sem lehet „albérletbe kiadni”, még a versenyhivatalnak sem. Ennek megfelelően a hivatal feladatának csak a piactudományokban szokásos versenyszabályozást tekintették, ami inkább a nemzetközileg is uralkodó „minimalista” felfogáshoz állt közel. E szerint a vállalati struktúra önmagában még nem szabja meg a teljesítményt, abban ugyanis a piac támadhatósága, a belépési korlátok alacsony volta és más tényezők, például a termékdiverzifikálás is nagy szerepet játszik. A magyar versenytörvény lényegében elzárkózott a versenyteremtés feladatától – például a verseny és a privatizáció közötti kapcsolat teljesen szabályozatlan maradt –, ugyanakkor a versenyvédelem területén sokféle kivételt és mentességet, mérlegelési szempontot érvényesített.

Voszka Éva elemzésében arra a következtetésre jut, hogy a versenytörvény alapján némi találékonysággal bármilyen határozat megindokolható volt, a versenyhivatal pedig rendszeresen mérlegelt a verseny kialakításától és fenntartásától idegen szempontokat is.

Ugyanakkor még összetettebb és változékonyabb törekvései voltak a szerkezetátalakítás más fontos szereplőinek, a privatizáló szervezeteknek és vállalatoknak. A gyakorlatban egy engedékeny felfogás érvényesült: a „verseny vagy versenyképesség” kis piacokon különösen éles dilemmájában a versenyhivatal szisztematikusan az utóbbi célnak adott zöld utat.

Ugyanakkor a gazdasági szerkezetet és szabályozást érintő döntések nem határozott értékviszáltság vagy elvi-szakmai álláspontok nyomán születtek. Sokkal erősebben hatottak a politikai megfontolások, a külső kényszerek vagy éppen ezek hiánya. A főszabály tehát a szabályok hiánya lett. A gyakorlatban pedig – nem deklarált és nem intézményes, tehát csak a szerző által utólag rekonstruálható módon – a magánkézbe adás kapott elsőbbséget a demonopolizációval szemben.

A kormányzat azonban nemcsak a piaci szereplők versenykorlátozásának megakadályozásában bizonyulhat gyengének, hanem – másfajta közérdek érvényesítése érdekében vagy az érintettek nyomására – aktív beavatkozásokkal, például támogatásokkal vagy a piacok védelmével is keresztezheti a versenyt. Míg azonban a tervgazdaságnak domináns eleme az újraelosztás, a piacgazdaságban ez csak kiegészíti a piaci teljesítményt. Voszka Éva a szakirodalom korábbi felfogásával szemben, amely szerint a redisztribúció vagy a bürokratikus koordináció a horizontális piaci kapcsolatokkal szemben vertikális-hierarchikus függést feltételez, új megközelítést alkalmaz. Elismeri, hogy az újraelosztás mindig tartalmazza a hierarchia mozzanatát – hiszen az adott előny a redisztribúciótól szerezhető meg –, de hangsúlyozza, hogy a (potenciális) kedvezményezett nem feltétlenül tagozódik be intézményesen egy hierarchiába. A nyugdíjas, a kedvezményes hitelt kérő kisvállalkozó vagy az adóelőnyökre igényt tartó multinacionális cég ugyanis nem része a hierarchiának, s ezt szavazatával, hangos követelésével vagy éppen kivonulásával nyilvánvalóvá is teheti. Ennek megfelelően a szerző a gazdaságon belüli redisztribúciónak tekinti „a vállalati esélyek és jövedelmek állami befolyásolásának minden formáját, a piacteremtés és a támogatások nyílt és rejtett, egyedi valamint csoportos és/vagy alku tárgyává tehető normatív módszereit, függetlenül a céloktól, a pénzügyi következmények jelentkezésének módjától és idejétől” (35. o.).

A szerző fontos megállapítása, hogy az átalakuló országokban meglepően kevés figyelmet kapott a költségvetési preferenciák összesített adatainak elemzése, beleértve ebbe az olyan rejtett támogatási formákat, mint az adókedvezmények, a privatizációhoz kapcsolódó juttatások, a válságkezelés terheinek más vállalatra hárítása. A Magyarországra vonatkozó adatsorok és megállapítások is eltérők. A szerző a rendelkezésére álló adatok alapján azt a következtetést vonja le, hogy a vállalatok állami támogatása a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján biztosra vehető módon lepadt, ezután azonban nem esett tovább, hanem ingadozott. A különböző mérési módszerekkel felrajzolt sáv a nemzeti termék 1,7 és 4,9 százaléka között húzódik. Részletesen vizsgálja a redisztribúcióval összefüggő gazdaságpolitika és az alkalmazott módszerek változásait a konszolidációs programoktól az adómentességekig. Érdekes megállapítása, hogy a korszak legnagyobb horderejű preferenciáját egyetlen nyilvántartás sem regisztrálja támogatásként, holott a természetes monopóliumoknak – a távközlés és az energetika területén – a befektetők aktív részvételével, „próbaüzem” nélkül kialakított szabályozása és az egyedi privatizációs szerződések olyan kényelmes helyzetet biztosítottak a külföldi részvényeseknek, amellyel semmilyen más újraelosztási forma nem ér fel.

Voszka Éva szerint, noha az újraelosztás 1994 és 1998 között előtérbe került formáinak hatása sem volt transzparens, lényeges változás az 1994 előtti helyzethez képest, hogy a preferenciák csak kisebb részben szolgálták a régi állami vállalatok és bankok megmentését, zömük az új vagy privatizált cégek profitszerzési lehetőségeit javította. Az állami vállalatok és bankok támogatásának a pénzügyi és a vele egy tőről fakadó privati-

zációs kényszer vetett véget. Ugyanakkor az 1998–2002 közötti időszak azt mutatta, hogy a privatizáció nem egyirányú utca – visszaállamosításokra is sor került –, miközben az államkassza kedvezőbb helyzete kínálta támogatási lehetőséget a kormányzat igyekezett kihasználni.

Mindezek alapján a magyar gazdaságon belüli újraelosztás Voszka Éva megállapítása szerint a kilencvenes évek Magyarországon ciklikus jellegzetességeket mutat. A kiugró év a parlamenti választások éve, ilyenkor először a hivatalban levő kormányzat osztogat a szavazatszerzés reményében, a rendre bekövetkezett kudarc után azonban a következő kormánynak legalább valamennyit teljesítenie kell ígéreteiből. A redisztribúció kiterjesztése az egyensúly romlásához vezet, ezt kényszerű korrekció követi, majd a makrogazdasági mutatók javulását követően új, politikai motiváltságú „adakozás” következik.

A könyvből kitűnik, hogy a kormányprogramok nem adtak vezérfonalat egyetlen kormány gyakorlatához sem, az újraelosztás tényleges mértékét és módját a politikai és gazdasági érdekcsoportok küzdelme szabta meg. Támogatáspolitikai koncepciót egyetlen kabinet sem dolgozott ki. A nyílt és rejtett redisztribúció ugyanis szétparcellázott a különböző részpolitikák között; a költségvetéstől a külgazdasági és a versenyszabályozáson valamint a privatizáción át az ágazati politikákig. A támogatáspolitikát – a versenypolitikához hasonlóan – összkormányzati, vagyis gazdátlan feladat. A gazdaságpolitika változékonysága tehát önmagában is instabillá teszi az újraelosztás rendszerét. A különböző programokra, a legátfogóbbnak nevezett fejlesztési tervekre is ugyanaz a jellemző, mint a kormányprogramokra: a gyakorlatot sokkal inkább az aktuális kényszerek és nyomások, semmint a nyilvánosságra hozott elvek vezérelték. A pragmatikus megközelítés, a korrekcióra való képesség következtében azonban a gazdaságpolitikáról – s ezen belül a verseny- és támogatáspolitikáról is – elmondható: a végeredmény valószínűleg logikusabb, mint a részletek.

Mi várható? Voszka Éva szerint a versenyképesség javítását és a belpolitikai csatározásokat szem előtt tartva egyetlen kormány sem engedheti meg magának, hogy a hazai vállalatok érdekképviselőjeként ne küzdjön az EU-források maximumának megszerzéséért. A belépés voltaképp nem más, mint piacteremtés és forrásszerzés az újraelosztáshoz, ami megnövelheti a belföldi állami költsékezést is. Mindezek alapján feltételezhető, hogy az EU-tagság sem csökkenti a redisztribúció hatókörét, csak az eszközök módosulnak. Ismét változnak az elosztás és az alku szintjei, a koreográfiák és talán a haszonélvezők is. Új szakasz kezdődik.

Vajon a redisztribúció jövőbeli mértéke és módszere eredményesebb lesz-e az eddiginél? A választ nyitva hagyja a szerző. Talán majd egyik következő könyvében olvashatunk az előttünk álló évek tapasztalatairól, egy bizonyára ugyanilyen módszeres alapos-sággal megírt, rengeteg forrással illusztrált tudományos elemzésben.

Karsai Gábor